

Svenska språket genom tiderna av Gösta Bergman

RIKSSPRÅKETS FRAMMARSCH.

Ett viktigt drag i språkutvecklingen under tiden efter 1900 är riksspråkets frammarsch på dialekternas bekostnad. Riksspråket, det för alla bildade gemensamma språket, talas främst i städer och större samhällen. De har då sitt intresse att se på hur städernas befolkningstal har förändrat sig. Vid århundradets början bodde 1 104 000 personer i städerna. År 1935 var siffran uppe i 2 137 000, vilket alltså betyder en ökning med omkring 100 % eller med en hel miljon. Till jämförelse kan nämnas, att befolkningssiffran för städerna år 1800 bara var 229 000. För spridningen av det skriftliga riksspråket har pressens ökade omfång och makt och i samband därmed den starkt ökade läslusten spelat en roll, som visserligen bara kan antydas, inte exakt beräknas. Det muntliga riksspråket har från 1925 fått en främjare i radion. Den propaganda radion utövar är enorm och måste inom överskådlig framtid få påtagliga följder. Antalet radiolicenser är för närvarande c:a 1,8 miljoner, och man kan nog räkna med att vissa radioprogram, t.ex. dagsnyheterna, vissa dagar samtidigt avlyssnas av minst detta antal lyssnare. Det är särskilt den centralsvenska typen av bildat talspråk med Stockholm som centrum, som genom radion utställs som mönster. Å andra sidan framträda i radio representanter för alla landsdelar, och därigenom föras åtskilliga provinsialismer ut över landet. Man blir allmänt mera medveten om de rika skiftningarna i det svenska språkets både uttal och ordförråd, och detta verkar på olika sätt. Dels blir talaren mera försiktig i användningen av vad han känner vara provinsialismer, dels finner lyssnaren här och där ett korn, något nytt ord eller uttryck, som han uppsnappar och därmed ökar sitt eget språks räckvidd. Denna sista omständighet är inte betydelselös. Radion har egenskapen att tränga sig på en på ett helt annat och mera energiskt sätt än det tryckta ordet. Med eller mot sin vilja tar man i sig en del genom radioapparaten, innan man hinner stänga av den.

Ett svenskt rikstalspråk håller på att bli en realitet. Visserligen får man därvidlag inte vara småaktig och kräva likriktning ifråga om finesser i uttalet och själva ord- och satsmelodin. Det är inte sannolikt, att vi någonsin komma därefter, att alla sjunga på samma ton - dalkarlar som skåningar. Det är inte heller önskvärt: de naturvuxna skiftningarna i talet utgöra intill en viss grad en krydda i konversationen. Något slags epasvenska eller standardiserat språk i dålig mening är inte önskvärt. Man tanke sig H.M:t Konungen, Bernhard Eriksson i Grängesberg, Edvard Persson, Ludde Gentzel och andra särpräglade personligheter talande samma korrekta teatersvenska. Nej, det är nog så, att varken teatersvenskan eller de rena allmogemålen kunna vara idealet för det svenska rikstalspråkets utveckling. Den naturliga vägen går mellan dessa bägge ytterligheter. Det eftersträvade rikstalspråket kan inte erkänna de otydliga skånska diftongerna lika litet som de sörmländska stadsmålen osköna glidljöd efter långa vokaler, t.ex. k^ok, kö^epa, eller det totala förfallet av r i barn, hård och port i stockholmskan.

Viktigare än uttalet är ordförrådet, och här kan man vänta sig att betydligt snabbare få se resultaten av riksspråkets segerrika framträngande. Den gamla allmogekulturens upplösning kan väl efter förra världskriget betraktas som i stort sett ett fullbordat faktum. I vissa avseenden hade den skett redan i slutet av förra århundradet. I och med det att man slutade att bygga gamla ryggåstugor, klä sig i hemgjorda folkdräkter, använda hemsnickrade och hemsmidda redskap, tro på gammal skrock och vidskepelse m.m., på samma gång försvann

också en hel terminologi, som var oupplösligt förbunden med de gamla formerna av denna kultur, och i stället lade man sig till med de nya uttryck och namn som följde med det nya, och de nya sakerna ha i regel beteckningar, som äro gemensamma för hela riket från Haparanda till Ystad, från Göteborg till Visby. Finns det något allmogeorde för radio eller för telefon, för grammofon, för bio och jazz, betong, frack och swagger? Ja, för swagger finns det kanske ett lokalbetonat slanguttryck, som jag åtminstone har hört i Stockholm, nämligen Myrdalskappa. Men det har knappast lämnat några varaktiga spår efter sig.

Den mest särpräglade formen av bildat talspråk ha vi i Sydsverige, särskilt Skåne, Blekinge och Halland. Men så ha ju dessa provinser tillhört Sverige bara i 280 år, mellan 9 och 10 generationer. Det är inget under, att språket härnere ännu bär drag av landskapens forna danskhet. En skåning talar om *rödgröt*, när en stockholmare menar saftkräm, med en spannenar han en hink, *ked på* är trött, *led på*, *att luka* är att rensa ogräs, ett *syrenlusthus* är en berså av syren, *en älling* och *en källing* är en ankunge och en kattunge, *på skrå* betyder på sned, *en smäcklås* är ett patentlås, *en topp* en snurra, *att vitta* är att kalkstryka och *en vång* är en teg, en åker.

Med varje år som går kännas emellertid dessa ord alltmer som provinsialismer, de förvisas till allmogespråket, och även där äro de nog dömda att en gång försvinna på samma sätt som de skånska dialekterna nu ha uppgivit de gamla med danskan gemensamma orden *toa* tvätta, och *vinvue*, fönster. Det centralsvenska ordförrådet tränger ner ord för ord. Tag ett sådant exempel som far och mor. Så heter det ännu bland folket i Skåne, men redan märker man, att pappa och mamma ha trängt in i städer och på herresäten och slott. De anses ännu något fina, verka på många något sötaktiga och tillgjorda. Men de ha antagligen framtiden för sig. Tredje personens pronomen i flertal, *de*, uttalas i folkmålen såsom *di* inte bara i Skåne utan i hela Sverige upp till Mälaren. Norr därom heter det *dom*, *däm* etc. Detta gäller den äldre generationen. Bland de yngre, särskilt i städerna, tränger *dom* in med hastiga steg. Inom slangspråket, som snabbt sprider sig och vars ordförråd genom sin ibland något säregna form är lätt att iaktta, kan man göra samma observationer. Flera ursprungligen från Stockholm emanerande ord ha trängt ner till Sydsverige och för övrigt också norrut och västerut, t.ex. *tjej*, *flicka*. Förhållandet är inte på något sätt märkvärdigt. Det ligger till på samma sätt i andra länder. Huvudstaden, i den mån den är ett obesträtt centrum, har överallt en normgivande ställning, även när det gäller språket. Det gäller om Paris och London likaväl om Köpenhamn och Stockholm.